

УДК 821.111.09

ВІДОБРАЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ЛЮДИНИ Й ПРИРОДИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Козак С.В., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри німецької філології

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті здійснено аналіз фреймових структур, які зображують взаємозв'язок людини й природи у творах художньої літератури. Дослідження проведене на матеріалі англійського літературно-художнього дискурсу, представленого романами англійського письменника Томаса Гарді «У краю лісів», «Тесс із роду д'Ербервіллів» і «Повернення на батьківщину». Проаналізовано термінальні елементи, що втілюють фрейми ПРИРОДА й ЛЮДИНА й описують внутрішній стан людини на основі порівняння з природними явищами.

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, термінальний елемент, людина, природа, зв'язок.

В статье проанализированы фреймовые структуры, изображающие взаимосвязь человека и природы в произведениях художественной литературы. Исследование осуществлено на материале англоязычного литературно-художественного дискурса, представленного романами английского писателя Томаса Гарди «В краю лесов», «Тэсс из рода д'Эрбервиллей» и «Возвращение на родину». Проанализированы терминальные элементы, которые представляют фреймы ПРИРОДА и ЧЕЛОВЕК и описывают внутреннее состояние человека на основании сравнения с природными явлениями.

Ключевые слова: фрейм, фреймовая структура, терминальный элемент, человек, природа, связь.

Kozak S.V. THE REPRESENTATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MAN AND NATURE IN FICTION DISCOURSE

In the article the analysis of the frame structures, which depict the relationship between man and nature in the works of fiction, have been analyzed. The research have been carried out on the material of the English belles-lettres discourse represented by the novels of the English writer Thomas Hardy "The Woodlanders", "Tess of the D'Urbervilles" and "The Return of the Native". The terminal elements, that represent frames NATURE and MAN and describe people's inner world on the basis of the comparison with the natural phenomena, have been analyzed.

Key words: frame, frame structure, terminal element, man, nature, relation.

Постановка проблеми. Для нинішнього періоду розвитку мовознавчої науки характерним є когнітивний принцип, пов'язаний із мисленнєвими та психологічними процесами в мисленні, а також принцип антропоцентризму, який передбачає вивчення мови з орієнтацією на людину, котра є головною постаттю комунікативної діяльності.

Важливість когнітивного підходу вирізняється його високою ефективністю в інтерпретації художнього дискурсу, оскільки він допускає вихід за межі твору та залучення фонових знань. За останні роки взагалі спостерігається зростання інтересу науковців до процесів існування й передачі людських знань, що й стало поштовхом до виникнення фреймових теорій [3, с. 329].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теорії фреймів як у галузі штучного інтелекту, так і в лінгвістиці присвячено чимало праць (М. Мінський [10; 11], Ч. Філлмор [7], Т. ван Дейк [5], Дж. Енгелькамп, Т. Пехман [6], С. Жаботинська [2], К. Конердінг [8], Д. Мецінг [9] та ін.), однак учені розглядають феномен фрейму з різних позицій. Так, згідно з концепцією М. Мін-

ського, одного із засновників теорії фреймів, фрейм – це структура з набором інформаційних сигналів для представлення типової ситуації. Учений розглядає фрейм як певну організовану матрицю зі слотами для позначення визначеного стану справ; ці слоти слід розглядати як низку запитань, на які потрібно дати відповідь для інтерпретації гіпотетичної ситуації [11, с. 360].

У нашому дослідженні фрейми розглядаються як когнітивні утворення, що знаходять своє дискурсивне втілення за посередництвом фреймових структур. Термінали, що є складовими частинами фрейму, реалізуються в дискурсі через термінальні елементи. Опираючись на словникові дефініції, визначаємо, що до складу фрейму ПРИРОДА входять такі термінали, як РОСЛИНИ – ТВАРИНИ – ЛАНДШАФТ – ПРИРОДНІ ЯВИЩА [1, с. 945], а до фрейму ЛЮДИНА належать термінали ХАРАКТЕР – ЗОВНІШНІСТЬ – СТАН – МІЖСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ – ДІЯ(ЛЬНІСТЬ) [1, с. 499].

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз фреймових структур на позначення взаємозв'язку людини й природи, що станов-

лять собою мовні кореляти відповідних фреймів в англomовному художньому дискурсі, і виявлення ролі термінальних елементів у представленні зазначеної тематики. Матеріалом дослідження слугували романи англійського письменника XIX ст. Т. Гарді “The Woodlanders” [14] («У краю лісів»), “Tess of the D’Urbervilles” [12] («Тесс із роду д’Ербервіллів») і “The Return of the Native” [13] («Повернення на батьківщину»).

Вклад основного матеріалу дослідження. У фреймовому представленні тема нерозривного зв’язку емоційного життя людини з природою посідає у творчості Т. Гарді чільне місце. Психологічний аналіз письменника глибокий і точний, не обмежується поверховими й очевидними спостереженнями, розкриває мотиви поведінки в їхній складності та суперечливості [4, с. 9].

Значна кількість фреймових структур, у яких зображено внутрішній світ людини, свідчить про великий когнітивний потенціал творчості письменника. Розглянемо фрагменти з романів “The Woodlanders” («У краю лісів») і “Tess of the D’Urbervilles” («Тесс із роду д’Ербервіллів»). Перед читачем постають дивовижні картини природи, намальовані здебільшого фантазією персонажів: “It was even now day out of doors, though the **tones of morning** were feeble and wan, and it was long before the **sun** would be perceptible in this overshadowed vale. Not a sound came from any of the out-houses as yet. The **tree-trunks**, the road, the outbuildings, the **garden**, every object, wore that aspect of mesmeric passivity which the quietude of **daybreak** lends to such scenes. Helpless immobility seemed to be combined with intense consciousness; a meditative inertness possessed all things, oppressively contrasting with her [Grace’s] own active emotions” [14, с. 199]. «Надворі вже настав день, хоча **передранкові барви** були ще тьмяні та бліді, ще не скоро **сонце** мало з’явитись у цій зануреній у тінь долині. Із сараїв ще не чути було жодного звуку. Спокійний **ранковий час** надавав майже гіпнотичної незворушності стовбурам **дерев**, **дорозі**, будівлям, **саду**, кожній речі. Здавалося, безпорадна непорухність поєднувалася з глибокою задумливістю; споглядальна інертність охопила все навколо, створюючи гнітючий контраст з її [Грейс] власними активними емоціями». І такий приклад: “Tess fell into reverie. The mute procession past her shoulders of **trees and hedges** became attached to fantastic scenes outside reality, and the occasional heave of the

wind became the sign of some immense sad soul” [12, с. 34]. «Тесс поринула в мрії. **Кущі й дерева**, що тягнулися німою процесією повз неї, брали участь у фантастичних сценах, що відбувалися за межами реальності, а випадкове коливання вітру було зітханням якоїсь неосяжної скорботної душі».

У наведених фреймових структурах термінальні елементи фрейму ПРИРОДА (*morning / ранок; sun / сонце; road / дорога; garden / сад; trees / дерева; hedges / живопліт; wind / вітер*) описують цілком реальні об’єкти довкілля, однак в уяві Грейс (“The Woodlanders”) і Тесс (“Tess of the D’Urbervilles”) вони постають як химерні створіння. Дійсність переплітається з фантазією, образи названих природних елементів залишають свій відбиток у душі дівчат. Таким чином, завдяки поєднанню термінальних елементів, що представляють фрейми ЛЮДИНА й ПРИРОДА, досягається ефект відтворення внутрішнього підкорення людини містичним силам природи.

Розглянемо фреймові структури, у яких термінальні елементи, що представляють фрейм ПРИРОДА, використовуються в якості порівняння для опису внутрішнього стану персонажів: “The rosy-cheeked, bright-eyed quartet looked so charming in their light summer attire, clinging to the roadside bank like pigeons on a roof-slope” [12, с. 183]. «Чотири рум’яні, ясноокі дівчини виглядали такими чарівними в світлому літньому вбранні, пригортаючись до насипу, неначе голуби на схилі даху». Завдяки використанню прикметників, які описують зовнішність (*rosy-cheeked / рум’яний; bright-eyed / ясноокий; charming / чарівний*) відбувається уподібнення дівчат птахам, причому домінуючою в цій структурі є кореляція термінального елемента «quartet», під яким розуміється чотири дівчини (фрейм ЛЮДИНА), з термінальним елементом «pigeons» / «голуби», що представляє фрейм ПРИРОДА.

Подібну ситуацію спостерігаємо й у такому фрагменті: “All the girls drew onward to the spot where the cows were gazing in the farther mead, the bevy advancing with the bold grace of wild animals”. [12, с. 222] «Усі дівчата прямували до місця, де на дальньому лузі лупали очима корови; йшли вони юрбою зі сміливою грацією диких звірків». У наведеній фреймовій структурі характеристика зовнішності дівчат («bold grace» / «смілива грація» – термінал «зовнішність», фрейм ЛЮДИНА) і вербальне відображення дії («advance» / «рухатися вперед» – термінал «дія», фрейм ЛЮДИНА),

поєднані в одному фрагменті, корелюються з термінальним елементом, який представляє світ природи – «wild animals» / «дикі звірі» (термінал «тварина», фрейм ПРИРОДА), що надає оповіді неповторності та гостроти.

Аналогічне явище помічаємо також у фреймовій структурі, де порівняння з об'єктами природи групує навколо себе відразу два термінали фрейму ЛЮДИНА: «дія» та «стан»: “They marked the buoyancy of her tread, like the skim of a bird which has not quite alighted” [12, с. 249]. «Вони помічали легкість її ходи, що нагадувала плавність пташки, яка ось-ось злетить угору». Порівняння з птахом реалізується завдяки використанню термінального елемента, що позначає плавні рухи – «skim» (термінал «дія»), однак це лише зовнішній прояв внутрішнього стану, що імпліцитно знаходить своє вираження в цій фреймовій структурі. Про істинні відчуття героїні твору читач дізнається з попереднього контексту, в якому описано піднесені емоції юної дівчини, котра після тривалих життєвих випробувань знаходить взаємне кохання, яке окрилює її настільки, що вона, наче птах, готова злетіти вгору.

Наступна фреймова структура заслуговує, на наш погляд, особливої уваги, оскільки в ній яскраво переданий феномен внутрішнього єднання людини й природи (роман “The Return of the Natives”): “He [Clyme] was a brown spot in the midst of an expanse of olive-green gorse and nothing more. <...> His familiars were creeping and winged things, and they seemed to enroll him in their band. **Bees** hummed around his ears with an intimate air. <...> The strange amber-coloured **butterflies** which Egdon produced, and which were never seen elsewhere, quivered in the breath of his lips, alighted upon his bowed back, and sported with the glittering point of his hook as he flourished it up and down. Tribes of emerald-green **grasshoppers** leaped over his feet. <...> Huge **flies**, ignorant of larders and wire-netting, and quite in a savage state, buzzed about him. <...> Litters of young **rabbits** came out from their forms to sun themselves upon hillocks. <...> None of them feared him” [13, с. 296]. «Клайм був усього лиш коричневою плямкою серед безкінечних оливково-зелених заростів дроку. Його друзями були повзучі й крилаті тварини, і вони, очевидно, прийняли його у свою компанію. **Бджоли** по-приятельськи гуділи біля самих його вух. Дивні, бурштинового кольору **метелики**, які водилися тільки в Егдоні і яких ніде більше не побачиш, тріпотіли в подиху, що виходив з його губ,

присідали на його зігнуту спину, загравали з його сяючим серпом, коли він ним змахував. Безліч смарагдових **коників** стрибали йому на ноги. Велетенські **мухи**, не знайомі ні з комо-рами, ні з дротяними сітками, перебуваючи у цілком дикому стані, гуділи навколо нього. Виводки молодих **кроликів** вилазили зі своїх нірок на пагорки погрітися на сонці. Тут жодна тварина не боялася Клайма».

Зображення гармонійного єднання людини з природою представлене також у фреймовій структурі, в якій змальовано подружнє життя Клайма та Юстасії (роман “The Return of the Natives”): “Clyme and Eustacia, in their little house at Alderworth, beyond East Egdon, were living on with a monotony which was delightful to them. The heath and changes of weather were quite blotted out from their eyes for the present. They were enclosed in a sort of luminous mist which hid from them surroundings of any inharmonious colour; and gave to all things the character of light. When it rained they were charmed, because they could remain indoors together all day with such a show of reason; when it was fine they were charmed, because they could sit together on the hills. They were like those double stars which revolve round each other, and from a distance appear to be one” [13, с. 281–282]. «Життя Клайма та Юстасії в їхньому маленькому будиночку в Олдерворті протікало з одноманітністю, якою вони насолоджувались. Пустинище, зміна погоди – усе це для них зараз не існувало. Їх ніби огорнув променистий туман, який приховував від їхнього зору все негармонійне, що їх оточувало, і всім речам надавав сяйва. Коли йшов дощ, вони раділи, тому що можна було цілий день разом сидіти вдома з такої вагомої причини; коли було ясно, вони раділи, тому що можна було разом посидіти десь на пагорбах. Вони були, наче ті подвійні зорі, що обертаються одна навколо одної й здалеку справляють враження однієї зірки».

Зупинимося на епізодах, в яких зображено дію природи на зовнішність людини. Магічну силу такого впливу має, на думку Т. Гарді, місячне сяйво, підтвердження чому неодноразово знаходимо в його творах: “One evening, <...> when the silver face of the **moon** sent a bundle of beams directly upon the floor of Clyme’s house at Alderworth, a woman came forth from within. She reclined over the garden gate as if to refresh herself awhile. The pale **lunar touches** which make beauties of hags lent divinity to this face, already beautiful” [13, с. 363]. «Одного вечора, <...> коли срібне

обличчя **місяця** кидало пучки променів прямо на підлогу Клаймового будинку в Олдерворті, з передніх дверей вийшла жінка. Вона підійшла до садової хвіртки й сперлася на неї, очевидно, не маючи ніякої іншої мети, як просто трохи провітритись. Бліде **місячне сяйво**, яке перетворює потворних на красунь, надавало божественності цьому обличчю, яке й так було прекрасним».

Подібний опис спостерігаємо й у такій фреймовій структурі: “*In the moonlight Suke looked very beautiful, the scratches and blemishes incidental to her outdoor occupation being invisible under these pale rays*” [14, с. 177]. «У **місячному сяйві** С’юк була надзвичайно гарною, бліді **промені** приховували подряпини та вади, що з’явилися внаслідок робіт на відкритому повітрі».

У наступних фреймових структурах описаний позитивний вплив свіжого повітря на зовнішність людини: “*The freshness of colour she had derived from the keen air*” [12, с. 379]. «Від свіжого **повітря** в неї з’явився рум’янець». “*Her countenance, a natural carnation slightly embrowned by the season, had deepened its tinge with the beating of the rain-drops*” [12, с. 237]. «**Дощ** бив її по обличчю, і рум’янець на загорілих щоках став ще яскравішим». У наведених фрагментах використовуються лексичні одиниці, що представляють термінал «зовнішність» фрейму ЛЮДИНА (*countenance* / обличчя, *carnation* / рум’янець, *tinge* / відтінок) у поєднанні з термінальним елементом фрейму ПРИРОДА (*rain-drops* / краплі дощу).

Своєрідний вплив природи на зовнішній вигляд спостерігаємо в зображенні прогулянок Тесс із коханим у передранковий час, у лілових променях світанку: “*At this dim inceptive stage of the day Tess seemed to Clare to exhibit a dignified largeness both of disposition and physique, an almost regnant power*” [12, с. 167]. «У цьому тьмяному світлі дня, що зароджувався, Тесс здавалася Клеру істотою досконалою й духовно, і фізично, наділеною мало не монументальною могутністю». Загадковість зображеного досягається завдяки термінальному елементові фрейму ПРИРОДА (*inceptive stage of the day* / день, що зароджувався), підсиленому означенням «*dim*» / «тьмянний».

Цей образ художньо інтенсифікується за допомогою лексичних одиниць «*ghostly*» / «примарний» і «*soul at large*» / «безтілесний»: “*She looked ghostly, as if she were merely a soul at large*” [12, с. 167] («Вона здавалась при-

марним безтілесним духом») із подальшою експлікацією причини виникнення цієї загадковості: “*In reality her face <...> had caught the cold gleam of day from the north-east*” [12, с. 167]. «Насправді на її обличчі відбивалися холодні промені дня, що займався на північному сході». Термінальні елементи фрейму ПРИРОДА в цій структурі – «*gleam of day*» / «промінь дня», «*north-east*» / «північний схід» – використовуються автором для створення містичного образу жінки. Однак письменник дає зрозуміти (через ввідний компонент «*in reality*» / «насправді»), що це лише *fata morgana*, враження, вдало створене природою. У дійсності ж Тесс залишалася такою, як завжди: просто гарною робітницею на фермі, в якій могли знайтися суперниці серед інших жінок, що підтверджується наступною фразою тексту: “*When the day grew strong and commonplace, <...> Tess then lost her strange and ethereal beauty*” [12, с. 168]. «Коли розгорявся день, сонячний і банальний, Тесс тоді втрачала свою дивну, ефірну чарівність». Термінальний елемент «*day*» / «день» фрейму ПРИРОДА вступає в корелятивний зв’язок із термінальним елементом «*beauty*» / «краса» фрейму ЛЮДИНА (термінал «зовнішність»), однак більш вагому роль відіграє протиставлення характеристик обох термінальних елементів: «*strong and commonplace*» і «*strange and ethereal*». Це протиставлення усувається завдяки використанню лексеми «*lost*» / «втрачала», що переводить сприйняття прочитаного в інший ракурс: дивна, ефірно чарівна зовнішність Тесс зникає, і вона стає звичайною («*commonplace*»), як і прийдешній день.

Тема єдності людини й природи знаходить своє відображення і в описі збирання селянами врожаю на полі (роман “*Tess of the D’Urbervilles*”), де «жінка стає **невід’ємною частиною природи, частиною поля** – якимось чином вона втрачає межі своєї особистості, вбирає в себе все оточуюче і з ним **асимілюється**»: “*A woman <...> becomes part and parcel of outdoor nature, <...> a portion of the field; she has somehow lost her own margin, imbibed the essence of her surrounding, and assimilated herself with it*” [12, с. 111]. У цьому прикладі серед термінальних елементів фрейму ЛЮДИНА та фрейму ПРИРОДА – лише лексичні одиниці «*woman*» / «жінка»; «*nature*» / «природа»; «*field*» / «поле», проте в цій структурі містяться додаткові елементи, зокрема «*part and parcel*» / «невід’ємна частина»; «*portion*» / «частина»; «*imbibe*» /

«поглинати», «*assimilate*» / «асимілюватися», які хоча й не є експліцитними маркерами названих фреймів, але забезпечують їхню інтеграцію, що, без сумніву, робить картину злиття з природою особливо виразною та яскравою.

Висновки з проведеного дослідження. Як бачимо, відтворюючи взаємозв'язок людини й природи, письменник нерідко вдається до імпліцитних засобів. Однак, як показав аналіз мовної фактури твору, у фреймових структурах частіше присутні експліцитні термінальні елементи, які чітко демонструють позицію автора стосовно проблематики взаємодії людини з природою та знімають будь-яку неоднозначність у трактуванні написаного. Декодування авторських думок і намірів у висвітленні тієї чи іншої тематики за допомогою імпліцитних засобів може становити предмет подальших досліджень у галузі когнітивної лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Гол. ред. В. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТ «Перун», 2003. – 1440 с.
2. Жаботинская С. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Серія : «Філологічні науки» / гол. ред. І. Кукурдза. – Черкаси : ЧДУ, 1999. – Вип. 11 – С. 12–25.
3. Козак С. Фреймові структури «Людина і Природа» у літературно-художньому дискурсі (на матеріалі роману

- Т. Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів») / С. Козак // Філологічні студії. – Луцьк, 2008. – № 1–2. – С. 329–333.
4. Урнов М. Предисловие / М. Урнов // Тэсс из рода д'Эрбервиллей. – М. : Правда, 1981. – С. 3–16.
 5. Dijk T., van. Semantic Macrostructures and Knowledge Frames in Discourse Comprehension / T. van Dijk // Cognitive Processes in Comprehension. – Hillsdale, 1977. – P. 3–32.
 6. Engelkamp J. Kritische Anmerkungen zum Begriff der mentalen Repräsentation. Sprache und Kognition / J. Engelkamp, T. Pechmann. – 1988. – № 7. – S. 1–10.
 7. Fillmore Ch. J. Frames and the Semantics of Understanding / Ch. J. Fillmore // Quaderni di Semantica. – 1985. – VI, № 2. – P. 222–254.
 8. Konerding K.-P. Frames und lexikalisches Bedeutungswissen. Untersuchungen zur linguistischen Grundlegung einer Frametheorie und zu ihrer Anwendung in der Lexikographie / K.-P. Konerding. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993. – 492 S.
 9. Metzinger D. Frame Representations and Lexical Semantics / D. Metzinger // Words, Worlds, and Contexts. – Berlin, 1981. – P. 320–342.
 10. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge / M. Minsky // The Psychology of Computer Vision. – N.Y., 1975. – P. 211–278.
 11. Minsky M. Frame-System Theory / M. Minsky // Thinking. – Cambridge: Mass, 1977. – P. 355–376.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

12. Hardy T. Tess of the D'Urbervilles / T. Hardy. – London : Penguin Books, 1994. – 508 p.
13. Hardy T. The Return of the Native / T. Hardy. – London : Penguin Books, 1994. – 482 p.
14. Hardy T. The Woodlanders / T. Hardy. – London : Penguin Books, 1994. – 444 p.